

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Beelden van tijd: De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis

Wilschut, A.H.J.

Publication date
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wilschut, A. H. J. (2011). *Beelden van tijd: De rol van historisch tijdsbewustzijn bij het leren van geschiedenis*. [Thesis, externally prepared, Universiteit van Amsterdam]. Koninklijke Van Gorcum.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Appendix 1

Exploratief onderzoek naar het gebruik van wij- en zij-perspectieven

Op grond van de in hoofdstuk 3 geciteerde gegevens uit door leerlingen geschreven teksten en mondelinge uitlatingen van leerlingen werd duidelijk dat zij het wij-perspectief niet systematisch vermijden bij het spreken over de geschiedenis van het eigen land. Onduidelijk bleef waarom ze nu eens voor een wij-perspectief en dan weer voor een zij-perspectief kozen, en of zij hun keuze al dan niet bewust maakten. Om hierover meer duidelijkheid te verkrijgen is een klein verkennend onderzoek uitgevoerd onder een groep eerstejaars studenten van de lerarenopleiding geschiedenis van de Hogeschool van Amsterdam. Het onderzoek was gericht op het vinden van een antwoord op de volgende vragen:

- Kiezen de respondenten bewust voor een wij- dan wel een zij-perspectief?
- Is er een verschil in deze keuze waar het gaat om een relatief recent verleden of een periode die (veel) langer geleden is?

De onderzochte groep

De groep studenten bestond uit eerstejaars die in september 2009 juist met hun studie begonnen waren. In hun eerste collegeweek werd hun een vraagformulier voorgelegd. Daardoor kan worden aangenomen dat er nog geen invloed was van de geschiedenisstudie die ze zojuist waren begonnen; ze antwoordden vanuit het perspectief van een gediplomeerde van het Nederlandse voortgezet onderwijs. De groep bestond uit 126 studenten, van wie 85 man en 41 vrouw waren. De meesten (91, 72%) waren 17, 18, 19 of 20 jaar oud, één student was 16, en de overigen ouder dan 20. Van 99 studenten (78%) was de vooropleiding havo. Zeventien studenten beschouwden zich als allochtoon, de overigen als autochtoon. Vrijwel alle studenten (124 van de 126) zeiden Nederlandse geschiedenis belangrijk te vinden. Van de twee die dat niet vonden, was er één allochtoon en één autochtoon. De studenten woonden voor het grootste deel in een stedelijke of voorstedelijke omgeving (72%), de overigen in een plattelandsomgeving.

De groep kan niet doorgaan voor een aselechte steekproef van Nederlandse abiturienten van het voortgezet onderwijs. De mannelijke respondenten waren sterk oververtegenwoordigd, allochtone respondenten ondervertegenwoordigd. Bovendien ging het om personen die voor een studie geschiedenis hadden gekozen, waardoor een meer dan gemiddelde belangstelling voor dat vak bij hen kan worden verondersteld.

De methode

Er werd een formulier ontworpen waarop telkens drie uitspraken voorkwamen over een vijftal onderwerpen uit de Nederlandse of Europese geschiedenis: Romeinen in Nederland, de kerstening van Europa, Rembrandt, de industriële revolutie, en de Duitse bezetting van Nederland (zie bijlage). Bij drie van deze onderwerpen (Romeinen, Rembrandt en Duitse bezetting) waren er telkens twee zinnen die vanuit een wij-perspectief (of een 'ons land'-perspectief) waren opgesteld en één zin waarbij dat niet het geval was. Voor het overige moest de inhoud van de zinnen ongeveer gelijkkluidend zijn, maar er werd voor gekozen om het al dan niet hanteren van het wij-perspectief niet het enige verschil tussen de zinnen te laten zijn, omdat anders misschien al te duidelijk zou zijn waarom het onderzoek ging, waardoor respondenten zouden kunnen worden beïnvloed. Daarom was er meer variatie in de zinnen. Om diezelfde reden werden ook twee onderwerpen toegevoegd (kerstening en industriële revolutie) waarbij het niet om het verschil tussen een wij- en zij-perspectief ging. Deze onderwerpen dienden alleen als afleiders en speelden verder geen rol in het onderzoek.

Het formulier werd vóór de afname voorgelegd aan zes collega's, historici, docenten van de lerarenopleiding geschiedenis, met als vraag of uit de opstelling van dit formulier op voorhand duidelijk was wat de onderzoeker wilde weten. Deze collega's bekeken het formulier zonder dat hen werd verteld wat de bedoeling van het onderzoek was. Drie van hen kwamen op het idee dat het misschien om een verschil tussen 'wij' en 'zij' zou kunnen gaan, drie van hen kwamen niet op die gedachte. Aangezien het hier om deskundigen ging, kan worden aangenomen dat de bedoeling van het onderzoek niet al te duidelijk uit het formulier bleek en dat respondenten hierdoor dus ook niet of nauwelijks zouden worden beïnvloed.

De studenten kregen het formulier voorgelegd voorafgaand aan een hoorcollege in de eerste week van hun studie. Hun werd niet meegedeeld waarom het onderzoek ging. Gevraagd werd elkaar bij het invullen zo min mogelijk te beïnvloeden; daaraan werd in het algemeen gevolg gegeven, hoewel enige onderlinge beïnvloeding niet geheel uit te sluiten valt.

De resultaten werden opgeslagen in een database, waaruit de hierna volgende uitkomsten konden worden opgemaakt.

Resultaten

In tabel A-1 wordt een kwantitatief overzicht gegeven van de aantallen respondenten die voor elk van de drie zinnen kozen bij de onderwerpen 'Romeinen', 'Rembrandt' en 'Duitse bezetting'.

Tabel A-1

Aantallen respondenten die kozen voor een wij-perspectief dan wel een zij-perspectief bij uitspraken over drie histori		
Onderwerp Romeinen		
In de eerste eeuwen na Christus heersten de Romeinen over het Zuiden van ons land.	47	Wij-perspectief: 63 respondenten (50%) Zij-perspectief: 62 respondenten (49%) Eén respondent had deze keuze niet ingevuld.
In de eerste eeuwen na Christus hoorde het Zuiden van Nederland bij het Romeinse Rijk.	62	
In de eerste eeuwen na Christus waren wij door de Romeinen onderworpen.	16	
Onderwerp Rembrandt		
Rembrandt is de belangrijkste van onze schilders uit de Gouden Eeuw.	19	Wij-perspectief: 86 respondenten (68%) Zij-perspectief: 40 respondenten (32%)
Rembrandt is de belangrijkste Hollandse schilder uit de Gouden Eeuw.	40	
Met Rembrandt hadden wij in de 17e eeuw een groot schilder in ons land.	67	
Onderwerp Duitse bezetting		
Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren wij in oorlog met de Duitsers.	4	Wij-perspectief: 21 respondenten (17%) Zij-perspectief: 105 respondenten (83%)
Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederland door de Duitsers bezet.	105	
Tijdens de Tweede Wereldoorlog probeerde Hitler ons in te lijven in zijn Germaanse Rijk.	17	

De deelgroepen vrouwelijke en allochtone studenten laten een licht afwijkend beeld zien in de mate waarin zij kozen voor een wij-perspectief of een zij-perspectief. Opmerkelijk is dat de allochtonen bij twee onderwerpen in grotere mate een wij-perspectief kozen dan de totale groep. In tabel A-2 een overzicht van de vergelijkende percentages.

Tabel A-2

Percentages respondenten die kozen voor een wij-perspectief en een zij-perspectief bij drie historische onderwerpen: totaal, vrouwelijke respondenten, allochtone respondenten		
Onderwerp Romeinen		
	wij-perspectief	zij-perspectief
totaal	50%	49%
vrouwelijke resp.	63%	37%
allochtone resp.	76%	24%
Onderwerp Rembrandt		
	wij-perspectief	zij-perspectief
totaal	68%	32%
vrouwelijke resp.	60%	40%
allochtone resp.	71%	29%

Onderwerp Duitse bezetting

	wij-perspectief	zij-perspectief
totaal	17%	83%
vrouwelijke resp.	25%	75%
allochtone resp.	12%	88%

Bij het onderwerp ‘Romeinen’ blijkt het totale aantal respondenten dat kiest voor het wij- en het zij-perspectief ongeveer gelijk te zijn. Bij de andere twee onderwerpen was dat duidelijk anders. Hierop is echter de formulering van de zinnen van doorslaggevende invloed geweest. Uit de toelichtingen die studenten bij hun keuze konden schrijven, bleek dat bij het onderwerp ‘Rembrandt’ veel respondenten bezwaar hadden tegen de bewoording ‘belangrijkste’. Zo’n subjectieve uitspraak was niet gerechtvaardigd: waar bleven de andere belangrijke Nederlandse schilders en wie zou uitmaken welke ‘de belangrijkste’ was? Van de 67 respondenten die kozen voor de laatste zin, motiveerden 41 hun keuze op deze manier: in hun ogen was de laatste uitspraak neutraler en objectiever omdat het gaat om ‘een groot schilder’ in plaats van ‘de belangrijkste’, zo bleek uit de toelichtingen.

Bij het onderwerp ‘Duitse bezetting’ bleek ook sprake te zijn van invloed van de formulering van de alternatieve zinnen. Zo kozen velen niet voor de eerste zin, omdat in hun ogen nauwelijks sprake was van oorlog (‘maar een paar dagen’), en niet voor de derde omdat Hitler niet iets probeerde, maar het gewoon deed. De zin met het woord bezetting omschreef in hun ogen het meest adequaat wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog het geval was. Opvallend genoeg kozen 31 respondenten die voor de tweede zin kozen in hun toelichting toch voor een wij-perspectief: *‘Omdat we ons nauwelijks hebben kunnen verzetten, we werden overrompeld’*, *‘We waren niet in oorlog, maar bezet. We hebben bijna geen oorlog gevoerd’*, en dergelijke formuleringen. Deze 31 respondenten, onder wie drie allochtonen, moeten dus eigenlijk worden opgeteld bij degenen die een wij-perspectief kozen, waardoor het eindresultaat zou uitkomen op 52 wij-perspectieven tegenover 74 zij-perspectieven, resp. 41% en 59%. Daarmee komt dit item meer in de buurt van het item over de Romeinen.

Er waren twintig respondenten (16%) die bij elk van de drie onderwerpen kozen voor het zij-perspectief: drie allochtonen en zeventien autochtonen (wat goed overeenstemt met de verhouding tussen autochtonen en allochtonen in de totale groep). Van deze twintig maakten zes respondenten in hun toelichtingen duidelijk dat zij bewust op deze manier kozen omdat het wij-perspectief volgens hen beter niet kon worden gebruikt: *‘Wij en ons is een relatief begrip’* (toelichting bij Rembrandt en bezetting), *‘Toen was er geen ‘wij’ of ‘ons’* (toelichting bij Romeinen), *‘Wij en ons is niet duidelijk. Nederland wel’* (bij Romeinen) en dezelfde respondent bij Rembrandt: *‘Hollandse is duidelijker i.p.v. onze, ons land’* en bij Duitse bezetting: *‘Spreken over Nederland is beter dan wij’*. In elk van de zes gevallen gaat het om autochtone respondenten die hun keuze op deze wijze motiveerden. Vier respondenten uit de groep van twintig kozen in de toelichting bij het onderwerp ‘Duitse bezetting’ toch weer voor een wij-perspectief, en drie (anderen) bij het onderwerp Romeinen, zodat tenminste zeven van de twintig niet consequent voor

het zij-perspectief kozen. Van de dertien die dan overblijven, maakten zes hun keuze in hun toelichtingen volledig duidelijk, zodat er bij hen geen twijfel overblijft.

Bespreking

De ongelijkwaardige formuleringen van de zinnen bij het onderwerp 'Rembrandt' en het onderwerp 'Duitse bezetting' hebben de uitkomsten van dit onderzoek duidelijk beïnvloed. Juist uit dit gegeven valt echter op te maken dat respondenten zich bij hun keuze voor een bepaalde zin in overwegende mate niet hebben laten leiden door het onderscheid tussen een wij- en een zij-perspectief. Blijkbaar werd dit verschil in de formuleringen ofwel door hen niet opgemerkt, ofwel van ondergeschikt belang geacht ten opzichte van andere verschillen. Dit blijkt duidelijk in het grote aantal toelichtingen op de keuze voor de tweede zin (vanuit zij-perspectief) bij het onderwerp Duitse bezetting, waarin tóch een wij-perspectief werd gekozen. Duidelijk is dan dat het onderscheid tussen het wij- en het zij-perspectief voor deze respondenten irrelevant was of niet door hen werd opgemerkt. Daarom kunnen we uit de hier gepresenteerde gegevens concluderen dat de respondenten zich in grote meerderheid niet bewust waren van het verschil in deze perspectieven bij hun keuze voor één van de drie zinnen. Zij vermeden het wij-perspectief niet, maar kozen er ook niet gemotiveerd voor. Dat laatste komt althans in geen enkele toelichting naar voren. Slechts 5 tot hooguit 10% (zes tot dertien) van de respondenten kozen er bewust voor het wij-perspectief te vermijden. Bij zes van hen was sprake van een motivering van de keuze die gaat in de richting van het historisch tijdsbewustzijn zoals dat dit punt in hoofdstuk 2 is omschreven.

Vergelijking van de relatieve grootte van groepen die voor één van beide perspectieven kozen, is niet echt goed mogelijk omdat in het formulier telkens twee keuzemogelijkheden voorkwamen met een wij-perspectief en slechts één met een zij-perspectief. Achteraf was het beter geweest deze aantallen gelijk te laten zijn, zodat de kans op het kiezen van één van beide perspectieven even groot was geweest. Over de mate waarin respondenten tot het kiezen van één van beide perspectieven geneigd waren, valt op grond van dit onderzoek dus geen conclusie te trekken.

Voor zover dat uit de kleine groep allochtone respondenten valt op te maken, was het verschil in gedrag tussen allochtone en autochtone respondenten wat betreft de keuze van een perspectief niet groot. Allochtone respondenten hadden eerder een grotere dan een geringere neiging een wij-perspectief te kiezen.

Terugkerend naar de vragen die aan het begin van dit onderzoek gesteld zijn, kunnen we concluderen dat respondenten zich in overgrote meerderheid niet bewust waren van het verschil in een wij- en een zij-perspectief bij het omgaan met onderwerpen uit de Nederlandse geschiedenis. Op de tweede vraag, of er een verschil is tussen oudere en meer recente onderwerpen, valt op basis van dit onderzoek geen goed antwoord te geven, omdat de percentage-uitkomsten te zeer zijn beïnvloed door de afwijkende formuleringen bij het onderwerp Rembrandt en het onderwerp Duitse bezetting. Een onderlinge vergelijking tussen onderwerpen uit de Oudheid, de zeventiende eeuw en de twintigste eeuw was hierdoor niet meer goed mogelijk.

Bijlage

Jouw gegevens (vul in of omcirkel wat van toepassing is):

Leeftijd: Geslacht: m /

Vooropleiding: mbo / havo / vwo / anders nl:

Woonplaats:

Ik beschouw mijzelf als: autochtoon / allochtoon.

Ik vind Nederlandse geschiedenis belangrijk: ja / nee.

Welke weergave heeft jouw voorkeur? Zet een kruis in het hokje erachter. Omschrijf rechts waarom je deze weergave kiest.

In de eerste eeuwen na Christus heersten de Romeinen over het Zuiden van ons land.	☐	Reden voor keuze:
In de eerste eeuwen na Christus hoorde het Zuiden van Nederland bij het Romeinse Rijk.	☐	
In de eerste eeuwen na Christus waren wij door de Romeinen onderworpen.	☐	

Welke weergave heeft jouw voorkeur? Zet een kruis in het hokje erachter. Omschrijf rechts waarom je deze weergave kiest.

In de vroege Middeleeuwen bekeerden missionarissen de Germanen tot het christendom.	☐	Reden voor keuze:
In de vroege Middeleeuwen werd het christendom in heel Europa verspreid door missionarissen.	☐	
In de vroege Middeleeuwen kwam er langzamerhand een eind aan het heidendom.	☐	

Welke weergave heeft jouw voorkeur? Zet een kruis in het hokje erachter. Omschrijf rechts waarom je deze weergave kiest.

Rembrandt is de belangrijkste van onze schilders uit de Gouden Eeuw.	☐	Reden voor keuze:
Rembrandt is de belangrijkste Hollandse schilder uit de Gouden Eeuw.	☐	
Met Rembrandt hadden wij in de 17e eeuw een groot schilder in ons land.	☐	

Welke weergave heeft jouw voorkeur? Zet een kruis in het hokje erachter. Omschrijf rechts waarom je deze weergave kiest.

De industriële revolutie bracht veel vooruitgang maar ook sociale ellende met zich mee.	☐	Reden voor keuze:
Tijdens de industriële revolutie kwam fabrieksarbeid in plaats van arbeid op het land.	☐	
De industriële revolutie is vooral de tijd van veel technische uitvindingen.	☐	

<i>Welke weergave heeft jouw voorkeur? Zet een kruis in het hokje erachter. Omschrijf rechts waarom je deze weergave kiest.</i>		
Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren wij in oorlog met de Duitsers.	☐	<i>Reden voor keuze:</i>
Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Nederland door de Duitsers bezet.	☐	
Tijdens de Tweede Wereldoorlog probeerde Hitler ons in te lijven in zijn Germaanse Rijk.	☐	